

FÜZESI MAGDA

PALACKPOSTA AZ UTÓKORNAK*

(GONDOLATOK A 110 ÉVE SZÜLETETT DSIDA JENŐ ALKOTÓI VILÁGÁRÓL)

Egy személyes vallomással kezdeném. Negyedszázada annak, hogy Kárpátalja Dsidához kötődő városának, Beregszásznak a képviselőjében részt vettem a szatmárnémeti Dsida-emléktábla avatásán. A városban élő kedves ismerőseim az ünnepség után megajándékoztak a *Séta egy csodálatos szigeten* című könyvvel.

Marosi Ildikó válogatása nagy hatással volt rám. Dsida Jenő írásaiból és leveleiből egy reálisan gondolkodó fiatalember alakja bontakozott ki előttem, akinek kenyérkereső foglalkozása a lapszerkesztés, vagyis természetes folyamat, hogy a hírlapíró nagyon gyakran háttérbe szorítja a költőt. Ismertem ezt az állapotot, hiszen jómagam 1975-től, huszonhárom éves koromtól vagyok újságíró, és nem egyszer tapasztaltam, hogy a verscsírák hogyan alakulnak át pár bekezdésnyi prózai szöveggé.

Mi, kárpátaljai magyarok is magunkénak érezzük Dsida Jenőt, hiszen Beregszász a költő iskolavárosa. Hiszem, hogy mint minden helyszíni inspiráció, a városban kisdíákként eltöltött négy esztendő is nyomot hagyott a költő lelkében. Én azonban a lenyomatokat elsősorban nem a verseiben, hanem levelezésében kerestem. Nem a költőt, hanem levelei segítségével az embert szeretném megidézni, és kísérletet teszek arra is, hogy rámutassak, hogyan hatott személyiségére a sokszor lélekölő lapszerkesztés.

... Szatmáron vagyunk, Dsida Jenőék otthonában. 1924. január 3-át mutat a naptár. Nem szerepvállalás, hanem a világra rácsodálkozó tizenhat éves kamasz őszinte vágya, hogy szeressék. Adyval szólva szeretné magát megmutatni, hogy látva lássák. S mivel környezetében valószínűleg nincs ehhez segítsége, maga keres publikálási lehetőséget. Levelet ír Benedek Eleknek, a *Cimbora* főszerkesztőjének, amelyben kifejti: „Az én célom nem a dicsőség. Én nagyobbat, többet akarok, én a népek szeretetét akarom. Ha ehhez az én szeretetem elég lenne, már célnál is lennék, mert senki

* Jelen írás a szatmárnémeti Dsida Jenő Napok keretében 2017. május 19-én megtartott irodalmi tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én.” Ugyanebben a levélben a VII.-es gimnazista így vall: „A versírás éppenséggel semmiféle nehézséget nem okoz, és pihenésül szoktam szórakozni vele.” E képességének ismeretében tehát nem is csodálkozhatunk azon, hogy életművének több mint fele (534 gyermek- és ifjúkori vers) 1922–1925 között született. 1924 augusztusában írja első levelét Reményik Sándorhoz. Meglepő magabiztossággal sorolja: „Jelenleg a „Pásztortűz”-nél és a „Hírnök”-nél vannak munkáim – ez utóbbi már többet közölt is...” Irányt szabó kritikát is kér az idősebb pályatárstól. Megtudjuk a levélből, hogy legelőször Petőfi Sándor és Reviczky Gyula költészete ígézte meg, ez körülbelül másfél évig tartott. A levelezés tanulsága szerint a tizenhét évvel idősebb Reményik tehetségesnek tartja Dsidát, amit az így nyugtáz: „... most már azt hiszem, minden a tanulástól és fejlődéstől függ”.

Nyomon követhetjük, hogy anyagilag Dsida mindig nehéz helyzetben van. 1926. március 27-én azt kéri Áprily Lajostól, nézzen utána, hogy az *Ellenzék* hasábjain megjelent verseiért megkapja a tiszteletdíjat. 1927. augusztus 24-én pedig ezt olvassuk ugyancsak Áprilyhoz írott levelében: „Ha csak lehetséges, igen-igen kérem a ciklus közzétételét; anyagi szempontok is igen szorgalmazták, hogy ezt kérjem.”

Fél év múlva már maga is a *Pásztortűz* szerkesztője. Belülről is megtapasztalja, milyen hosszú, és „alkotófüggő” folyamat egy-egy lapszám összeállítása. Leveleiben lapzártákra hívja fel a szerzők figyelmét, és bosszankodik, mikor nem érkezik be a megígért könyvismertetés, vers vagy próza. Egy időrendben későbbi (1929. január 15-én kelt), Kacsó Sándorhoz, a *Brassói Lapok* belső munkatársához írott levelében kifakad: „Egy éven át szerkesztettem a *Pásztortűz*et, az ott dúló bal- és jobboldali harcok azonban valósággal két malomkő közé szorítottak. Rettenetesen sokat verekedtem, s mert túlságosan szenzibilis vagyok, valósággal a hányásig undorodva menekültem onnan. Egyévi szabadságot kértem és kaptam a laptól (azt hiszem, igen szívesen megadták azért az élvezetért, hogy ne lássanak, no meg erre az időre fizetést se kértem).”

Az említett egyévi fizetetlen szabadság alatt Dsida Jenő Abafáján korrepetálta báró Huszár László fiait. Újabb inspirációk tárháza ez a költő számára addig ismeretlen világ, és majd meglátjuk, milyen tanulságokkal vesz búcsút tőle.

Szüleihez írt leveleiből megtudjuk, hogy olyan tanítványai vannak, akik a pótvizsgán is megbuktak, ezért ismételniük kellene a negyedik gimnáziumi osztályt. A báróné ebbe nem nyugodott bele, új javítóvizsgát kért ma-

tematikából és latinból, ezért a fiúknak igen sokat kellett tanulniuk. „*Kell az embernek valami otthoni. Mert alapjában véve borzasztó élet így ez az élet. Csupa fajankók közt egész nap, sehol egy értelmes lény, aki törődne az emberrel... Most még valószínűtlenebbnek látom, hogy sokáig kibírjam ezt*” – írja Dsida Jenő nekikeseredve.

1929. január 28-i levelében arról számol be az otthoniaknak, milyen érdekes beszédet mondott a falusi káplán a gyermeknevelésről. „*Ne átkozzátok, ne pofozzátok, ne rugdossátok a gyermekeiteket – úgymond – akár milyen nemű legyen is, hanem neveljétek szeretettel. Ámen! Sokat tanultam belőle, s megfogadtam, hogy ha gyermekem lesz, sohasem fogom rugdosni, és ha eszem lesz, Abafáján nem hallgatok több prédikációt.*” Jót mosolyogtam a levél végére firkantott kis kétsoroson: „*A levelezés nem potya / s fáradt vagyok, mint egy kotya*”.

Február 4-én kelt levelében kétségbeesetten panaszozza: „*Végtelenül kimerült vagyok*”. Ebben a lelkiállapotban találja egy küldöttség Szászrégenből, amelynek tagjai arra kérik, hogy felolvasással vegyen részt egy műsoron. Dsida elfoglaltságaira való hivatkozással elutasítja a kérést. Ez után már csak azért könyörögnek, hogy a nevét kinyomtathassák a plakáton, és hozzák a régi lapokban mint „attrakciót”, és majd a műsoron bekonferálják, hogy a felolvasás elmarad. „*Ebbe belementem, mert úgy jöttek hozzám, mint egy európai nagysághoz*” – írja. S ez még nem minden: aznap a Kemény Zsigmond Társaságtól is jött levél, amelyben Vásárhelyre hívják vendégszerepelni költségei megtérítésével. „*Nem tudom, miért lettem egyszerre megint olyan divatos. S miért szabadultak így rám. Borzasztóan vágynék gondtalanságra s hosszú-hosszú pihenésre*” – írja szüleinek. Nyolc nappal később örömmel újságolja nekik, hogy hírt kapott Vásárhelyről, miszerint rendkívüli ülésen beválasztották a Kemény Zsigmond Társaság rendes tagjává, és március 3-i fellépése egyúttal székfoglalója is lesz.

Március 4-én hosszú levélben számol be szüleinek a vásárhelyi eseményekről. Nem szeretném részletezni a levélben leírtakat, csupán néhány villanással mutatnék rá, mi ragadta meg a józan gondolkodású költő-újságíró figyelmét. Például hogy hatvanketted magával hivatalos volt ebédre a Tischler-palotába. „*Tischler (fogalmam sincs, kicsoda – írja) Románia harmadik leggazdagabb embere. Tizenkét egyenruhás inas szaladgált. Hatvankét vendég, csupa frakk és szmoking. Mielőtt elmentem – mint mindenki – 400 lej borraalót osztottam ki a lakájok között. Előre fizetett Molter 1000 lejt, avval a kikötéssel, hogy úr legyek, s ha nem elég, csak szóljak...)*”. A szálloda- és útiköltség kifizetése után így összegez: „*kerek har-*

minc lejt nyertem az üzleten s néhány kellemes impressziót.” Bizonyára a Vásárhelyen szerzett benyomások is közrejátszottak döntésében, miszerint júliusban megfelelően felemelt fizetésért visszamegy a *Pásztortűzhöz*.

Molter Károly *Metánia Rt.* című szurrealista regényének olvasása után ezt írja a szerzőnek május közepén keltezett levelében: „*Úristen, mennyit kell élnem még addig, amíg ilyen lázadás nélküli fensőbbsséggel, itt-ott mélységbe zuhanó, nyugodt cinizmussal tudok mesélni majd minden korok legbüdösebbjéről!*”

Huszonkettedik születésnapján szüleinek írja: „*Én most igen egyensúlyozott vagyok, úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek és akaratától függök, ami nem jelenti azt, hogy munkátlanul kell behunynom a szememet. Általában úgy érzem, hogy megállom a helyemet az életben, annyi tettvágy van bennem, és nem ismerem lehetetlent, egyszóval mindenképpen tipikus huszonkét éves vagyok.*”

1929 júliusában ismét beáll a szerkesztőségi taposómalomba. Gyakran „háborgatja” íróársait kéziratokért, még gyakrabban mentegetőzik, mert rengeteg teendője miatt rendszerint késéssel válaszol a levelekre. „...vagy negyven levél vár sürgős megválaszolásra. Többek között Molternek és Berde Máriának is hetek óta adósa vagyok. Azonkívül cikkeket és könyvismertetéseket is kellene írnom és a nagy, 48 oldalas karácsonyi számot is szervezni, csak időm lenne” – panaszolja Bárd Oszkárhoz írott levelében. És újra mentegetőzni kényszerül: Bárd Oszkár ugyanis visszakéri a lapnál elfektetett verseit, de Dsida kimagyarázza, miért nem közölték azokat eddig, sőt, újabbakat kér: „... szerény baráti és szerkesztői kéresem (ez paradox?) – teszi zárójelbe –, lenne, hogy karácsonyi számunk számára küldj verseket, és ha teheted, valami kisebb könyvszemlét vagy egyéb cikket is.” Berde Máriának szinte könyörög kéziratért: „*Nagyon kérek kéziratot a karácsonyi számba: verset és prózát! Ugye, kapok? Borzasztó szükség van rá és sürgősen. Addig fogok levélben cigánykodni, míg itt nincs. (Igazán, Naccságos, méltóságos Asson, csak egy icsike-picsike kézsi-ratot!)*” – fogja tréfára a véresen komoly helyzetet, hiszen egy 48 oldalas lapszámot összeállítani úgy, hogy december 4-én még nincsenek kéziratok, nem tréfadolog. Gondoljunk csak bele: az akkori nyomdatechnika mellett hány nap lehetett az átfutási idő, amíg a kéziratokból kézzel fogható folyóirat lett! Ilyen körülmények között nincs mit csodálkozni azon, hogy 1930 februárjában ezt írja cinikusan Molter Károlynak: „*A versírásról egyébként most kezdek leszokni – az olvasók osztatlan örömére.*” S a levél végén a félmondat: „*Igazán küldj valamit!*”

Elgondolkodtatott az a levél, amelyet 1930. július 10-én Babits Mihályhoz írt Dsida Jenő. Megemlíti, hogy tavasszal műfordításokkal kopogtatott a *Nyugat* szerkesztőségébe, ezúttal saját verseket küld a folyóiratnak.

„Szerettem volna jobb versekkel jelentkezni első ízben, de ezeket is csak úgy lopva küldöm innen, mert úgy el vagyok adósodva, hogy előre negyvenévi »termésem« le van már kötve a Helikonnál és a Pásztorútnél.” A határozott és céltudatos fiatalembernek megismert Dsida lemondóan fogalmaz: „...csaknem reménytelen az a kérésem, hogy levelemre és kézirataimra, valamint a tavasszal beadott műfordításaimra válaszolni méltóztassék”.

Tudjuk, hogy Dsida Jenőnek sem verse, sem versfordítása soha nem jelent meg a *Nyugat* hasábjain. Lisztóczy László irodalomtörténész írja, hogy a *Nyugat*-repertórium egyetlen alkalommal, Szerb Antal kevés érdemlegeset mondó nekrológja kapcsán hivatkozik Dsidára. Érdekes módon a *Nyugat* 1935. novemberi számában mégis ott van Dsida Jenőnek, mint újságírónak a neve. Történt pedig, hogy a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság meghívására Babits Mihály Erdélybe készült, de a román kultuszminisztérium az irodalmi körutat betiltotta. E betiltásról közölt *Hídverés*, vagy *hídrombolás* címmel vezércikket a *Keleti Újság*ban Dsida Jenő, amelyet a *Nyugat* szóról szóra átvett. Álljon itt egy bekezdés a több mint nyolc évtizeddel ezelőtt született publikációból. „A tilalom megbotránkoztató tényéből lehetetlen el nem jutni arra a kényelmetlen megállapításra, hogy a román-magyar kultúrközeledés gondolatának hangoztatása nagyon egyoldalú, nagyon szárnalmas és naiv kísérletezés volt a gyengébbek részéről. Azon az oldalon, ahonnan a kezdeményezésnek tulajdonképpen el kellett volna indulnia, sohasem talált komoly támogatásra. Amíg politikai motívumok is szövődtek a kultúrközeledés problémájába, még fennállhatott a jóhiszeműeknek az a reménye, hogy a tiszta irodalom és művészet síkján mégis megtörténhetik a találkozások. Ez, ami most következett be, nemcsak az eddig felépült »hidakat« rombolta össze, hanem a jövőhöz fűzött jóhiszemű ábrándokat és illúziókat is. Keserű a csalódás, de hasznos és tanulságos.” Költőre szokták mondani, hogy vátesz. Dsida újságíróként is az volt. Bár ne lett volna igaza...

Magánlevelezésében sem hazudtolja meg újságíró mivoltát. 1932. augusztus 15-én így ír szerelmének, Imbery Melindának: „Ma nagy ünnepségek vannak a piaristáknál. Boldogasszony napi búcsú. Tegnap szomorú napja volt a piarista templomnak: tegnap, vasárnap tartották az első gör. kat. román istentiszteletet a templomban, nagy parádé mellett, kivonult az egész népség, katonaság, zenével, csinnadrattával. Sokan sírtak.” 1936 májusában arról számol be immár menyasszonyának, hogy „tegnap betiltották, hogy azt írjuk: 'Erdély, erdélyi, Bánság, Székelyföld stb.' Azt kell írni, hogy Ardeal stb. Most azon mesterkedünk, hogyan kerüljük ki. Azt írjuk: Transsylvania, or-

szágrészünk, az ország magyarulta megyéi, a székelyek között, a romániai magyarság és így tovább... Már azt sem írhatom, hogy erdélyi vagyok, mert bizony ardealiak lettünk. Holnap küldöttségileg megyünk a prefektushoz, hogy enyhítsen ezen a buta rendeleten.” Közbevetőleg jegyzem meg: a kisebbségi létben munkálkodó lapszerkesztő, az elszakított területek bármelyikén is éljen, jól ismeri ezt az állapotot. Nálunk, Kárpátalján is volt olyan idő, amikor ugyanilyen „buta rendelet” miatt Munkács, Ungvár, Beregszász magyar neve leírásának tilalma okán azt írtuk: a Latorca-parti, az Ung-parti, a Vérke-parti város, de nem vettük a tollunkra a Mukacsevo, Uzsgorod, Beregovo nevet, mivel az „tájidegen” volt számunkra.

A fentiek ismeretében beláthatjuk, Dsida Jenőnek a szerkesztőségi elfoglaltságok mellett milyen kevés ideje jutott igazi irodalmi alkotásra. Az irodalomtudományi kutatások is ezt bizonyítják. A Láng Gusztáv és Urbán László szerkesztésében 2012-ben megjelent Dsida-versgyűjtemény 520 ismert és 555 ismeretlen, összesen 1075 költeményt tartalmaz. Fentebb már volt szó róla, hogy életművének felét tizennyolc éves koráig írta. A 790 oldalas könyvből 156 oldalt foglalnak el azok a költemények, amelyeket maga Dsida Jenő rendezett kötetekbe (*Leselkedő magány* (1928), *Nagycsütörtök* (1933), illetve *Angyalok citeráján* 1938). Urbán László *Utószavában* hangsúlyozza, hogy a szerkesztők szeretnék volna, ha az olvasó képet kap Dsida kötet- és cikluskonstruáló elveiről is. Én azt gondolom, nemcsak a szerkesztési elvekről kapunk képet, hanem arról is, Dsida milyen szigorú kritikusa volt önmagának. Azon is elgondolkozhatunk, milyen gyakran fordulhatott elő, hogy kifutási idő hiányában nem született meg a remekmű. Vegyük csak egyik legszebb versét, a *Tíz parancsolat* címűt. 1936. február 9-én írja menyasszonyának: „*Képzeld, felvázoltam a nagy regényemet, sőt meg is kezdtem írni az első fejezetet. Aztán még egy nagyobb bölcselkedő versnek is nekifogtam, az a címe, hogy Tíz parancsolat. Tíz darab tizennyolc soros strófából fog állni, öt már ebből is készen van. Hamarosan befejezem... azt hiszem, szép lesz. Még sok-sok új témám van. Muszáj sokat írnom, elsősorban azért, mert megint művésznek érzem magam, másodsor pedig azért, mert szükségem van a pénzre. Meglátod, mennyit fogok dolgozni. Hogy a regényemet mikor fogom befejezni, nem tudom. Kellene vagy egy nyugodt hónap, ami nincs.*”

Mi sajnos tudjuk, hogy a regényét már nem volt ideje megírni, pedig a felvázolt tartalom szerint nagyon izgalmasnak ígérkezett. A tárgya egy hatalmas, *Európa* nevű óceánjáró hajó élete lett volna, mintegy százötvenkétszáz szereplővel. „*Az olvasó csak a nyolcvanadik, századik oldalnál jön*

rá, hogy a szereplők Európa történelmének, irodalomtörténetének és művészetének legnagyobb nevei” – olvassuk a levélben. A tíz részesre tervezett verscsoportból pedig összesen hat költemény készült el.

Nem szeretnék kitérni arra a sokak által boncolgatott kérdésre, mi sietette a költő halálát, csak megjegyzem, leveleiben maga is többször utal rá, hogy változtatni kellene életmódján: „*Három nap óta abbahagytam a cigarettázást, helyette – pipázom. Szigorú alkoholtilalmat fogadtam egy fél évre. Egy kortyot sem iszom megint egy fél évig, amíg a regényemet nagyjából be nem fejezem*” – írja menyasszonyának 1936 februárjában. Emlékszünk, hogyan fogalmazott Dsida huszonkettedik születésnapján? „*Én most igen egyensúlyozott vagyok, úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek*”. Alig hét év múlva, 1936. február 9-én kelt levelében pedig így fakad ki: „... *nagyon elsüllyedtem a napi robotban, és már csaknem minden régi fényesség, aranyozás lekopott rólam.*”

Csupán töredékét mutathattam be annak, mi mindent találtam a „palackpostában”, és hogy milyen külső körülmények hathattak a költő alkotói világra. Mindamellettagadhatatlan, hogy ha Dsida Jenő csupán csak magyar zsol-tárát, a *Psalmus Hungaricus*t írta volna meg, neve akkor is századokra fennmarad a magyar köztudatban. „*A vers hitelességét elsősorban azok ítélhetik meg, akik belülről ismerik a romániai kisebbségi lét abszurdításait*” – írja Lisztóczy László irodalomtörténész *A sorsvállalás drámája* című tanulmányában. Földi-jeim velem együtt a kárpátaljai kisebbségi lét abszurditásaiban szocializálódtak, hitem szerint ezért is fontos nekünk Dsida Jenő költészete.